

WYROK TRYBUNAŁU (trzecia izba)

z dnia 10 grudnia 2009 r. *

W sprawie C-345/08

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 234 WE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Verwaltungsgericht Schwerin (Niemcy) postanowieniem z dnia 8 lipca 2008 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 28 lipca 2008 r., w postępowaniu:

Krzysztof Peśła

przeciwko

Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern,

TRYBUNAŁ (trzecia izba),

w składzie: J.N. Cunha Rodrigues, prezes drugiej izby pełniący obowiązki prezesa trzeciej izby, P. Lindh, A. Rosas, U. Lõhmus i A. Ó Caoimh (sprawozdawca), sędziowie,

* Język postępowania: niemiecki.

rzecznik generalny: E. Sharpston,
sekretarz: C. Strömholm, administrator,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 2 lipca 2009 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

- w imieniu K. Pešli przez B. Kempera, Rechtsanwalt,
- w imieniu rządu niemieckiego przez M. Lumme oraz J. Kemper, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu czeskiego przez M. Smolka, działającego w charakterze pełnomocnika,
- w imieniu rządu greckiego przez E. Skandalou oraz S. Vodinę, działające w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Irlandii przez D. O'Hagana, działającego w charakterze pełnomocnika, wspieranego przez M. Collinsa, SC i D. Dodda, BL, oraz przez K. Keane BL,
- w imieniu rządu węgierskiego przez J. Fazekas oraz K. Veres oraz przez M. Fehéra, działających w charakterze pełnomocników,

- w imieniu rządu austriackiego przez E. Riedla, działającego w charakterze pełnomocnika,
- w imieniu rządu fińskiego przez A. Guimaraes-Purokoski, działającą w charakterze pełnomocnika,
- w imieniu Komisji Wspólnot Europejskich przez H. Støvlbæka oraz M. Adama oraz przez M. Vollkommer, działających w charakterze pełnomocników,

podjąwszy, po wysłuchaniu rzecznika generalnego, decyzję o rozstrzygnięciu sprawy bez opinii,

wydaje następujący

Wyrok

- ¹ Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 39 WE.
- ² Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu pomiędzy K. Peślą, obywatelem polskim, a Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern (ministerstwem sprawiedliwości kraju związkowego Meklemburgia-Pomorze Przednie) w przedmiocie odmowy dopuszczenia tego pierwszego, bez egzaminu kwalifikacyjnego z przedmiotów prawniczych, które są obowiązkowe w ramach egzaminu zwanego „erstes juristisches Staatsexamen” (pierwszy egzamin państwowy z prawa, zwany dalej „pierwszym egzaminem państwowym”), do prawniczej służby przygotowawczej w charakterze aplikanta („Rechtsreferendar”).

Ramy prawa krajowego

- 3 Z postanowienia odsyłającego wynika, że wykonywanie wszystkich regulowanych zawodów prawniczych wymaga w Niemczech co do zasady uzyskania „Befähigung zum Richteramt” (uprawnienia do wykonywania funkcji sędziego). Zgodnie z art. 5 ust. 1 Deutsches Richtergesetz (niemieckiej ustawy o sędziach, zwanej dalej „DRiG”) uprawnienia te są nadawane osobom, które złożyły z pozytywnym wynikiem pierwszy egzamin państwowy po odbyciu uniwersyteckich studiów prawniczych oraz zdały drugi egzamin państwowy z prawa po odbyciu prawniczej służby przygotowawczej („Rechtsreferendariat”, zwanej dalej „aplikacją”).
- 4 W świetle § 5a ust. 2 DRiG studia uniwersyteckie — które należy odbyć w wymiarze co najmniej dwóch lat w Niemczech — obejmują przedmioty obowiązkowe i specjalistyczne z możliwością wyboru. Przedmioty obowiązkowe dotyczą podstawowych aspektów prawa cywilnego, karnego, publicznego i procesowego, w tym prawa europejskiego, metodologii prawniczej i podstawowych aspektów filozofii, historii i socjologii. Przedmioty specjalistyczne mają uzupełniać studia, pogłębiać związane z nimi przedmioty obowiązkowe i przekazywać multidyscyplinarne i międzynarodowe podejście do prawa.
- 5 Na podstawie § 5d ust. 2 zdanie pierwsze DRiG przedmioty objęte pierwszym egzaminem państwowym muszą być na takim poziomie, by ich nauka mogła zostać zakończona w okresie czterech i pół roku. W świetle § 5 ust. 1 tejże ustawy na ten pierwszy egzamin składa się egzamin uniwersytecki z różnych przedmiotów specjalistycznych i egzamin państwowy z przedmiotów obowiązkowych. W świetle trzeciego zdania tegoż ust. 2 ten ostatni egzamin jest organizowany w formie sprawdzianów pisemnych i ustnych.
- 6 Zgodnie z § 5 ust. 2 DRiG musi występować zbieżność pomiędzy programem studiów i aplikacji. W świetle § 5b tejże ustawy aplikacja trwa dwa lata i obejmuje staże obowiązkowe oraz jeden lub kilka staży fakultatywnych. W świetle tegoż przepisu

obowiązkowe etapy tej aplikacji odbywane są w sądach cywilnych, prokuraturze lub w sądach karnych, w organach administracji oraz w kancelariach adwokackich. Zgodnie z § 5d ust. 3 zdanie pierwsze DRiG pisemna część drugiego egzaminu państwowego z prawa jest przeprowadzana między osiemnastym i dwudziestym pierwszym miesiącem aplikacji.

- 7 Paragraf 5b ust. 4 DRiG stanowi, że obowiązkowe etapy aplikacji trwają po trzy miesiące, z wyjątkiem praktyki w kancelarii adwokackiej, która trwa dziewięć miesięcy.
- 8 W ramach tego szkolenia i na podstawie § 10 Gerichtsverfassungsgesetz (ustawy o sądach, zwanej dalej „GVG”) aplikanci mogą pod nadzorem sędziego rozpatrywać wnioski o pomoc prawną, przesłuchiwać strony postępowania, z wyjątkiem spraw karnych, oceniać dowody i przeprowadzać rozprawy. Paragraf 142 ust. 3 GVG stanowi, że aplikantom mogą być powierzane zadania w zakresie zastępstwa funkcjonariusza prokuratury, pod nadzorem tego funkcjonariusza.
- 9 Do krajów związkowych należy określenie szczegółów tego uregulowania. W świetle § 21 ust. 3 Gesetz über die Juristenausbildung im Land Mecklenburg-Vorpommern (ustawy kraju związkowego Meklemburgii-Pomorza Przedniego w zakresie szkolenia prawników, zwanej dalej „JAG-M-V”), praktyka odbywana przez aplikanta jest pełniona w ramach szkolenia mającego status prawa publicznego. Aplikanci otrzymują co miesiąc pomoc materialną na podstawie § 21a ust. 2 JAG-M-V. W okresie aplikacji podlegają oni kontroli zwierzchników i muszą stosować się do wskazówek ich szkoleniowca na podstawie § 36 ust. 1 i 2 Verordnung zur Ausführung des Juristenausbildungsgesetzes (rozporządzenia wykonawczego do ustawy o szkoleniu prawników, zwanego dalej „JAPO M-V”). Na mocy § 24 JAG-M-V okres szkolenia przygotowawczego kończy się z dniem ogłoszenia pozytywnego wyniku egzaminu lub niepowodzenia w pierwszym egzaminie powtórkowym.

10 W świetle § 6 ust. 1 DRiG dopuszczenie do aplikacji jest uzależnione od zdania pierwszego egzaminu państwowego. Zgodnie z § 112a tejże ustawy, jeśli obywatel państwa członkowskiego Unii Europejskiej uzyskał w tym państwie uniwersytecki dyplom prawa dający mu dostęp w tym państwie członkowskim do podyplomowego szkolenia adwokackiego, może wystąpić w Niemczech o stwierdzenie równoważności tego dyplomu uniwersyteckiego z pierwszym egzaminem państwowym. W razie uzyskania tego stwierdzenia zainteresowany jest dopuszczany do aplikacji.

11 W świetle akt sprawy art. 112a DRiG zatytułowany „Ocena równoważności w celu dopuszczenia do aplikacji” został przyjęty w następstwie wyroku Trybunału z dnia 13 listopada 2003 r. w sprawie C-313/01 Morgenbesser, Rec. s. I-13467. Przepis ten stanowi:

- „1. Obywatele państwa członkowskiego Unii Europejskiej, innego państwa będącego stroną Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Szwajcarii, posiadający uniwersytecki dyplom nauk prawnych uzyskany w jednym z tych państw i otwierający tym samym dostęp do podyplomowego kształcenia w zawodzie adwokata europejskiego zgodnie z § 1 Gesetz über die Tätigkeit europäischer Rechtsanwälte in Deutschland, zostają dopuszczeni do aplikacji na wniosek, jeżeli ich wiedza i umiejętności odpowiadają wiedzy i umiejętnościom potwierdzonym zdaniem egzaminem państwowym z przedmiotów obowiązkowych zgodnie z § 5 ust. 1.
2. Ocena wiedzy i umiejętności wymaganych zgodnie z ust. 1 obejmuje dyplom uniwersytecki i przedłożone dokumenty, w szczególności dyplomy, świadectwa z egzaminów, inne świadectwa kwalifikacji i poświadczenia odpowiedniego doświadczenia zawodowego. Jeżeli ocena ta nie wykaże równoważności lub wykaże ją jedynie w części, na wniosek przeprowadzony zostaje egzamin kwalifikacyjny.
3. Egzamin kwalifikacyjny jest egzaminem państwowym, który należy złożyć w języku niemieckim, dotyczącym niezbędnej znajomości prawa niemieckiego, który ma na celu ocenę zdolności do pozytywnego zakończenia aplikacji. Przedmiotami egzaminacyjnymi są prawo cywilne, prawo karne i prawo publiczne wraz

z odpowiednim prawem procesowym. Należy sporządzić pisemne prace egzaminacyjne z zakresu państwowego egzaminu z przedmiotów obowiązkowych z tych dziedzin prawa wymienionych w zdaniu drugim, których wystarczające opanowanie nie zostało wykazane już w ramach oceny zgodnie z ust. 2 zdanie 1.

4. Egzamin kwalifikacyjny jest zdany, jeżeli:

- 1) zostanie zdana ilość prac egzaminacyjnych wymagana dla zdania egzaminu państwowego z przedmiotów obowiązkowych zgodnie z prawem kraju związkowego, w którym egzamin jest składany, co najmniej jednak połowa prac egzaminacyjnych przewidzianych na egzaminie państwowym z przedmiotów obowiązkowych, i
- 2) zostaną zdane prace egzaminacyjne w co najmniej dwóch dziedzinach prawa z wymienionych w ust. 3 zdanie drugie, z tego co najmniej jedna praca egzaminacyjna z dziedziny prawa cywilnego.

Jeśli wystarczająca znajomość jednego z przedmiotów wskazanych w ust. 3 zdanie drugie została już stwierdzona w ramach egzaminu w rozumieniu ust. 2 zdanie pierwsze, przedmioty te uznaje się za zdane.

5. Niezdany egzamin kwalifikacyjny można powtórzyć jeden raz.

6. Stwierdzenie równoważności zgodnie z ust. 1 ma skutek zdanego pierwszego egzaminu w rozumieniu § 5 ust. 1.

[...]”.

Postępowanie przed sądem krajowym i pytania prejudycjalne

- ¹² Krzysztof Peśla ukończył w grudniu 2003 r. studia uniwersyteckie na wydziale prawa uniwersytetu w Poznaniu (Polska), uzyskując dyplom magistra. W styczniu 2005 r. uniwersytet we Frankfurcie nad Odrą (Niemcy), w którym od roku 1998 r. odbywał on studia równoległe ze studiami w Polsce, nadał mu na zakończenie niemiecko-polskiego kształcenia prawniczego akademicki tytuł „Master of German and Polish Law”, a w lutym 2005 r. akademicki tytuł „Bachelor of German and Polish Law”.
- ¹³ W listopadzie 2005 r. K. Peśla przedstawił wniosek o dopuszczenie do aplikacji w kraju związkowym Meklemburgia-Pomorze Przednie. Na poparcie swego wniosku, przedstawiając szereg innych dokumentów, takich jak karty ocen z zakresu różnych programów studiów i dokumenty potwierdzające jego doświadczenie zawodowe, odbyte kursy i szkolenia, powołał się on na ww. wyrok w sprawie Morgenbesser.
- ¹⁴ Decyzją z dnia 27 marca 2007 r. Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern odrzuciło wniosek o stwierdzenie równoważności w rozumieniu § 112a DRiG. Zdaniem Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern kryterium pozwalającym na ocenę równoważności jest uzyskanie wiedzy niezbędnej do zdania pierwszego egzaminu państwowego z przedmiotów obowiązkowych w rozumieniu § 5 ust. 1 tej ustawy.

Znajomość prawa obcego nie może zostać uznana za równorzędną w świetle jego różnic w porównaniu z prawem niemieckim. Ponadto w świetle tej decyzji odmownej wiedza z zakresu prawa niemieckiego wymagana dla ocen uzyskanych przez K. Peślę w ramach kursu Master of German and Polish Law jest na znacznie niższym poziomie aniżeli poziom egzaminów pisemnych w ramach pierwszego egzaminu państwowego z przedmiotów obowiązkowych.

15 W swej decyzji urząd ten wskazał jednakże, iż K. Peśla mógłby, na wniosek, przystąpić do egzaminu kwalifikacyjnego zgodnie z § 112a ust. 3 DRiG.

16 W dniu 27 kwietnia 2007 r. K. Peśla wniósł skargę do sądu krajowego na decyzję z dnia 27 marca 2007 r. Na poparcie swej skargi podnosi on przede wszystkim, że ocena równoważności dokonana przez Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern jest sprzeczna z kryteriami rozwiniętymi w orzecznictwie Trybunału. Gdyby wiedza i umiejętności w ramach prawa niemieckiego, takie jak wymagane w zakresie pierwszego egzaminu państwowego stanowiły kryterium oceny, które należy uwzględnić, zagraniczny dyplom nie mógłby w żadnym razie spełnić takiego kryterium, jako że prawo niemieckie nie jest co do zasady wykładane w innych państwach członkowskich.

17 Tytułem ewentualnym, K. Peśla podnosi, że rzeczona decyzja odmowna w niewystarczającym stopniu uwzględnia wiedzę, którą zdobył w Niemczech w ramach swych studiów, staży, zajęć w dwóch katedrach uniwersyteckich i repetytoriów.

18 Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern podnosi, że jego decyzja odmowna jest zasadna. Zdaniem urzędu równoważność nabytej wiedzy nie może zostać uznana.

- 19 W tych okolicznościach, stwierdziwszy, że rozstrzygnięcie przedstawionego mu sporu zależy od przesłanek, od których art. 39 WE uzależnia stwierdzenie równoważności w rozumieniu § 112a ust. 1, 2 i 6 DRiG, Verwaltungsgericht Schwerin postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

- „1) Czy jest zgodne z art. 39 WE, że stwierdzenia równoważności w rozumieniu § 112a ust. 1 i 2 [DRiG] dokonuje się wyłącznie, jeżeli z przedłożonych dokumentów wynika, że obywatel UE dysponuje wiedzą i umiejętnościami, które objęte są zakresem (niemieckiego prawniczego) egzaminu z przedmiotów obowiązkowych zgodnie z § 5 ust. 1 [DRiG]?
- 2) Jeżeli na pytanie pierwsze należy udzielić odpowiedzi przeczącej:

Czy art. 39 WE stanowi, że kryterium zgodnej z prawem europejskim oceny równoważności jest wyłącznie to, czy uzyskany w UE dyplom uniwersytecki obywatela UE wraz z innymi przedłożonymi przez niego dowodami wykształcenia i doświadczenia jest porównywalny pod względem (intelektualnego) poziomu wykształcenia i zrealizowanego programu kształcenia z [pierwszym egzaminem państwowym]?

- 3) Jeżeli również na pytanie drugie należy udzielić odpowiedzi przeczącej:

Czy jest zgodne z art. 39 WE, że stwierdzenie równoważności w rozumieniu § 112a ust. 1 i 2 [DRiG] pod względem przedmiotowym opiera się wprawdzie na materiale egzaminacyjnym z przedmiotów obowiązkowych (niemieckiego prawniczego) pierwszego egzaminu państwowego, niemniej ze względu na wykształcenie prawnicze zdobyte już gdzie indziej na obszarze Wspólnoty obowiązują jedynie nieco »obniżone« wymagania?».

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

- 20 Dwa pierwsze pytania, które należy rozpatrzyć łącznie, dotyczą tego, jaką wiedzę należy uwzględnić jako element odniesienia dla oceny, czy wnioskujący o bezpośrednie dopuszczenie do aplikacji — bez przystąpienia do egzaminów pisemnych w tym zakresie — posiada poziom wiedzy równoważny poziomowi zwykle wymaganemu dla celów przystąpienia do takiej aplikacji w zainteresowanym państwie członkowskim. Pierwsze pytanie dotyczy zatem tego, czy rzeczona wiedza musi dotyczyć prawa przyjmującego państwa członkowskiego, podczas gdy drugie pytanie zmierza natomiast do ustalenia, czy znajomość prawa innego państwa członkowskiego może zostać uznana za równoważną — z punktu widzenia zarówno czasu, jak i wysiłku włożonego w tym zakresie — wiedzy wymaganej dla uzyskania dostępu do aplikacji w przyjmującym państwie członkowskim.
- 21 Trzecim pytaniem sąd krajowy dąży zasadniczo do ustalenia, czy możliwe jest, by prawo wspólnotowe wymagało, aby poziom znajomości prawa przyjmującego państwa członkowskiego wymagany dla celów dopuszczenia do aplikacji obligatoryjnie poprzedzającej drugi państwowy egzamin z prawa i dopuszczenia do wykonywania zawodów prawniczych, został, w pewnym zakresie, obniżony celem promowania swobody przepływu osób.

W przedmiocie dwóch pierwszych pytań

- 22 W celu przedstawienia odpowiedzi na dwa pierwsze pytania należy na wstępie przypomnieć, że osoba znajdującą się w takiej sytuacji jak K. Pešla nie może powoływać się w postępowaniu przed sądem krajowym na wspólnotowe prawo wtórne w celu uznania jej kwalifikacji akademickich i doświadczenia zawodowego, realizując zamiar przystąpienia do praktycznej części szkolenia niezbędnego dla uzyskania dostępu do zawodów prawniczych w Niemczech.

- 23 Dyrektywa 98/5/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 lutego 1998 r. mająca na celu ułatwienie stałego wykonywania zawodu prawnika w państwie członkowskim innym niż państwo uzyskania kwalifikacji zawodowych (Dz.U. L 77, s. 36) dotyczy wyłącznie adwokatów posiadających pełne kwalifikacje zawodowe w państwie członkowskim pochodzenia (zob. ww. wyrok w sprawie Morgenbesser, pkt 45). Ponadto z akt sprawy wynika, że wykonywanie zadań aplikanta zostało pomyślane jako praktyczna część szkolenia niezbędnego dla uzyskania dostępu do zawodów prawniczych w Niemczech. Wynika z tego, że działalność ta nie może zostać uznana za „zawód regulowany” w rozumieniu dyrektywy Rady 89/48/EWG z dnia 21 grudnia 1988 r. w sprawie ogólnego systemu uznawania dyplomów ukończenia studiów wyższych, przyznawanych po ukończeniu kształcenia i szkolenia zawodowego, trwających co najmniej trzy lata (Dz.U. 1989, L 19, s. 16), w brzmieniu zmienionym dyrektywą 2001/19/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 maja 2001 r. (Dz.U. L 206, s. 1), odrębny od właściwych niemieckich zawodów prawniczych, takich jak zawód adwokata (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Morgenbesser, pkt 46–55).
- 24 Jednakże, jak potwierdzono podczas rozprawy, w okresie wystąpienia okoliczności faktycznych w postępowaniu krajowym K. Peśla nie uzyskał kwalifikacji zawodowych niezbędnych do uzyskania dostępu do zawodu adwokata w Polsce.
- 25 W świetle orzecznictwa Trybunału zarówno art. 39 WE, który wyraźnie wskazano w przedstawionych pytaniach, jak i art. 43 WE, mogą mieć zastosowanie do sytuacji takiej jak będąca przedmiotem postępowania przed sądem krajowym.
- 26 Po pierwsze, z akt sprawy, a w szczególności z uwag rządu niemieckiego, wynika, że w ramach aplikacji od aplikantów wymaga się praktycznego wykorzystywania umiejętności nabytych podczas studiów, przez co uczestniczą oni pod kierownictwem osoby prowadzącej aplikację w czynnościach przez nią wykonywanych, a po drugie, że aplikanci otrzymują w trakcie tego szkolenia wynagrodzenie w formie zasiłku na utrzymanie. W tym zakresie Trybunał orzekł już, że ponieważ aplikanci wykonują czynności w warunkach rzeczywistego i efektywnego zatrudnienia, muszą być zatem uważani za pracowników w rozumieniu art. 39 WE (zob. podobnie wyrok z dnia 17 marca 2005 r. w sprawie C-109/04 Kranemann, Zb.Orz. s. I-2421, pkt 12–18).

- 27 W drugiej kolejności aplikacja przewidziana w przepisach niemieckich stanowi szkolenie i niezbędny warunek uzyskania dostępu w szczególności do zawodu adwokata w Niemczech, zawodu regulowanego, do którego zastosowanie znajduje art. 43 WE (zob. podobnie ww. wyrok w sprawie Morgenbesser, pkt 60).
- 28 Ponadto należy stwierdzić, że zastosowanie tych dwóch artykułów nie może zostać wykluczone w sprawie przed sądem krajowym na podstawie wyjątków przewidzianych odpowiednio w art. 39 ust. 4 WE dla „zatrudnienia w administracji publicznej” i art. 45 akapit pierwszy WE dla „działalności, która w jednym z państw członkowskich jest związana choćby przejściowo z wykonywaniem władzy publicznej”.
- 29 Z jednej strony bowiem w zakresie, w jakim aplikant wykonuje część praktyki poza sektorem publicznym, wystarczy przypomnieć, że pojęcie zatrudnienia w administracji publicznej nie obejmuje zatrudnienia przez osobę fizyczną lub osobę prawną prawa prywatnego, niezależnie od tego, jakie obowiązki spoczywają na pracowniku (zob. wyrok z dnia 29 października 1998 r. w sprawie C-114/97 Komisja przeciwko Hiszpanii, Rec. s. I-6717, pkt 33; ww. wyrok w sprawie Kranemann, pkt 19).
- 30 Jeśli w sporze, w którym wydano ww. wyrok w sprawie Kranemann, chodziło z jednej strony o aplikację mającą miejsce poza sektorem publicznym, należy stwierdzić, że w zakresie, w jakim aplikant odbywa część swego szkolenia w sądzie cywilnym, w organach administracji, w prokuraturze lub w sądzie karnym, aplikant ten — jak rząd niemiecki podkreślił podczas rozprawy — działa zgodnie z instrukcjami i pod nadzorem szkoleniowca, jak wynika to z przepisów GVG i JAPO M-V cytowanych w pkt 8 i 9 niniejszego wyroku.
- 31 W konsekwencji czynności aplikanta nie są objęte wyjątkiem przewidzianym w art. 39 ust. 4 WE, gdyż nie ma on zastosowania do zatrudnienia, które jako związane

z państwem lub innymi instytucjami prawa publicznego nie wiąże się jednakże z zadaniami z zakresu administracji publicznej w ścisłym tego słowa znaczeniu (zob. w szczególności wyroki: z dnia 17 grudnia 1980 r. w sprawie 149/79 Komisja przeciwko Belgii, Rec. s. 3881, pkt 11; z dnia 30 września 2003 r. w sprawie C-47/02 Anker i in., Rec. s. I-10447, pkt 59).

- 32 Po drugie, odstępstwo przewidziane w art. 45 akapit pierwszy WE winno być ograniczone do działalności, która, rozpatrywana samodzielnie, jest w bezpośredni i szczególny sposób związana z wykonywaniem władzy publicznej (zob. w szczególności wyroki: z dnia 21 czerwca 1974 r. w sprawie 2/74 Reyners, Rec. s. 631, pkt 45; z dnia 13 lipca 1993 r. w sprawie C-42/92 Thijssen, Rec. s. I-4047, pkt 8; z dnia 31 maja 2001 r. w sprawie C-283/99 Komisja przeciwko Włochom, Rec. s. I-4363, pkt 20).
- 33 Zatem ze względów analogicznych do wskazanych w pkt 30 niniejszego wyroku czynności aplikanta, również gdy są wykonywane w sektorze publicznym, nie są objęte zakresem stosowania wyjątku przewidzianego w art. 45 akapit pierwszy WE (zob. również analogicznie ww. wyrok w sprawie Thijssen, pkt 22, 23).
- 34 Następnie należy też stwierdzić, że z braku harmonizacji przesłanek dostępu do zawodu państwa członkowskie mają prawo określić wiedzę i kwalifikacje niezbędne do wykonywania tego zawodu oraz wymagać okazania dyplomu potwierdzającego posiadanie tej wiedzy i kwalifikacji (zob. wyroki: z dnia 15 października 1987 r. w sprawie 222/86 Heylens i in., Rec. s. 4097, pkt 10; z dnia 7 maja 1991 r. w sprawie C-340/89 Vlassopoulou, Rec. s. I-2357, pkt 9; z dnia 7 maja 1992 r. w sprawie C-104/91 Aguirre Borrell i in., Rec. s. I-3003, pkt 7).
- 35 Należy jednakże przypomnieć, że prawo wspólnotowe wskazuje granice wykonywania tych kompetencji przez państwa członkowskie w zakresie, w jakim przepisy krajowe przyjęte w tym względzie nie mogą stanowić nieuzasadnionej przeszkody dla skutecznego wykonywania podstawowych swobód zagwarantowanych w art. 39 WE i 43 WE (zob. ww. wyrok w sprawie Heylens i in., pkt 11; wyrok z dnia 31 marca 1993 r. w sprawie C-19/92 Kraus, Rec. s. I-1663, pkt 28, 32).

- 36 W tym zakresie z orzecnictwa Trybunału wynika, że przepisy krajowe określające krajowe wymogi w zakresie kwalifikacji, nawet stosowane bez dyskryminacji ze względu na narodowość, mogą mieć skutek w postaci utrudnienia wykonywania tych podstawowych swobód, jeśli rzeczzone przepisy krajowe pomijają wiedzę i kwalifikacje uzyskane przez zainteresowanego w innym państwie członkowskim (zob. podobnie ww. wyroki: w sprawie Vlassopoulou, pkt 15; w sprawie Kraus, pkt 32; wyrok z dnia 22 marca 1994 r. w sprawie C-375/92 Komisja przeciwko Hiszpanii, Rec. s. I-923, pkt 18; ww. wyrok w sprawie Morgenbesser, pkt 61, 62).
- 37 Wynika z tego, że podczas rozpatrywania wniosku obywatela innego państwa członkowskiego zmierzającego do uzyskania dostępu do okresu praktycznego szkolenia dla późniejszego wykonywania zawodu regulowanego, władze państwa członkowskiego są zobowiązane uwzględnić kwalifikacje zawodowe zainteresowanego poprzez porównanie pomiędzy z jednej strony kwalifikacji potwierdzonych jego dyplomami, certyfikatami i innymi tytułami oraz istotnym doświadczeniem zawodowym, a z drugiej strony kwalifikacji zawodowych wymaganych w świetle przepisów krajowych (zob. podobnie ww. wyroki: w sprawie Vlassopoulou, pkt 16; w sprawie Morgenbesser, pkt 57, 58).
- 38 Orzecznictwo to jest wyrazem zasady nieodłącznie związanej z podstawowymi swobodami zapisanymi w traktacie WE (zob. podobnie wyroki: z dnia 14 września 2000 r. w sprawie C-238/98 Hocsman, Rec. s. I-6623, pkt 24; z dnia 22 stycznia 2002 r. w sprawie C-31/00 Dreessen, Rec. s. I-663, pkt 25). Tak więc, jak wynika w szczególności z pkt 61 ww. wyroku w sprawie Morgenbesser, brak jest różnic w analizie niezależnie od tego, czy podniesiono swobodę przepływu pracowników, czy swobodę przedsiębiorczości, w celu sprzeciwienia się odmowie — takiej jak w postępowaniu przed sądem krajowym — dopuszczenia kandydata z innego państwa członkowskiego niż Republika Federalna Niemiec do aplikacji bez egzaminu kwalifikacyjnego z przedmiotów prawniczych, które są obowiązkowe na pierwszym egzaminie państwowym.
- 39 Jak Trybunał wielokrotnie orzekał, procedura porównawczego badania wskazana w pkt 37 niniejszego wyroku powinna pozwolić władzom przyjmującego państwa członkowskiego na obiektywne upewnienie się, że zagraniczny dyplom potwierdza, iż jego właściciel ma wiedzę i kwalifikacje, jeśli nie identyczne, to przynajmniej równoważne z wiedzą i kwalifikacjami potwierdzonymi dyplomem krajowym. Ta ocena równoważności zagranicznego tytułu musi zostać dokonana wyłącznie z uwzględnieniem poziomu wiedzy i kwalifikacji, którego tytuł ten — w świetle charakteru i czasu trwania studiów i związanego z nim szkolenia praktycznego — pozwala domniemywać u właściciela dyplomu (zob. ww. wyroki: w sprawie Heylens

i in., pkt 13; w sprawie Vlassopoulou, pkt 17; w sprawie Aguirre Borrell i in., pkt 12; z dnia 22 marca 1994 r. w sprawie Komisja przeciwko Hiszpanii, pkt 13; w sprawie Morgenbesser, pkt 68).

40 Jeśli to porównawcze badanie dyplomów prowadzi do stwierdzenia, że wiedza i kwalifikacje potwierdzone zagranicznym dyplomem odpowiadają wiedzy i kwalifikacjom wymaganym w świetle krajowych przepisów, państwo członkowskie jest zobowiązane przyznać, że dyplom ten spełnia wskazane w nim przesłanki. Jeśli natomiast porównanie wykazuje jedynie częściową zbieżność pomiędzy wiedzą i kwalifikacjami, przyjmujące państwo członkowskie jest uprawnione, by żądać od zainteresowanego wykazania, że zdobył brakującą wiedzę i kwalifikacje (zob. ww. wyroki: w sprawie Vlassopoulou, pkt 19; w sprawie Aguirre Borrell i in., pkt 14; wyrok z dnia 8 lipca 1999 r. w sprawie C-234/97 Fernández de Bobadilla, Rec. s. I-4773, pkt 32; ww. wyrok w sprawie Morgenbesser, pkt 70; wyrok z dnia 7 października 2004 r. w sprawie C-255/01 Markopoulos i in., Zb.Orz. s. I-9077, pkt 64, 65).

41 W tym zakresie na właściwych władzach krajowych spoczywa obowiązek oceny, czy wiedza zdobyta w przyjmującym państwie członkowskim czy to w ramach cyklu studiów, czy też doświadczenia praktycznego może zostać uwzględniona dla celów stwierdzenia posiadania brakującej wiedzy (ww. wyroki: w sprawie Vlassopoulou, pkt 20; w sprawie Fernández de Bobadilla, pkt 33; w sprawie Morgenbesser, pkt 71).

42 Opierając się na orzecznictwie wskazanym w trzech poprzednich punktach niniejszego wyroku, a w szczególności na pkt 68 oraz pkt 70 zdanie pierwsze ww. wyroku w sprawie Morgenbesser, K. Peśla podnosi, że w celu zastosowania przepisu krajowego, takiego jak § 112a ust. 1 i 2 DRiG, w sposób zgodny z prawem wspólnotowym, należy zasadniczo uwzględnić wiedzę i kwalifikacje zdobyte w państwie członkowskim pochodzenia, w tym przypadku w Rzeczypospolitej Polskiej, i w razie potrzeby uwzględnić wyłącznie tytułem pomocniczym wiedzę i kwalifikacje nabyte w zakresie prawa przyjmującego państwa członkowskiego, w tym przypadku w Republice Federalnej Niemiec. Uważa on, że gdyby wiedza i umiejętności w zakresie prawa niemieckiego były elementem odniesienia dla celów dokonywanego porównania, zagraniczny dyplom nie mógłby w żadnym przypadku spełniać wymaganych przesłanek, ponieważ prawo niemieckie nie jest co do zasady nauczane w innych państwach członkowskich. Tak więc

w przypadku młodych prawników, którzy uzyskali kwalifikacje w państwie członkowskim innym niż Republika Federalna Niemiec, swobodny przepływ zostałby jego zdaniem praktycznie wyłączony.

43 Argumentacja ta opiera się na błędnej interpretacji przywołanego w niej orzecznictwa.

44 W świetle bowiem tego orzecznictwa w ramach porównawczego badania, o którym mowa w pkt 37 i 39–41 niniejszego wyroku, państwo członkowskie może uwzględnić obiektywne różnice związane zarówno z ramami prawnymi rzeczonego zawodu w państwie członkowskim pochodzenia, jak i zakresem działalności w tym zawodzie. W przypadku zawodu adwokata państwo członkowskie zasadnie może przeprowadzić porównawcze badanie dyplomów, uwzględniając różnice stwierdzone pomiędzy rozpatrywanymi porządkami prawnymi (zob. ww. wyroki: w sprawie Vlassopoulou, pkt 18; w sprawie Morgenbesser, pkt 69).

45 Tak więc, jak wynika z orzecznictwa przywołanego w pkt 37 niniejszego wyroku, i wbrew argumentom K. Pešli, w odniesieniu do kwalifikacji zawodowych wymaganych przez ustawodawstwo przyjmującego państwa członkowskiego należy dokonywać oceny wiedzy potwierdzonej dyplomem wydanym w innym państwie członkowskim i kwalifikacji i/lub doświadczenia zawodowego uzyskanego w innych państwach członkowskich, jak również doświadczenia zdobytego w państwie członkowskim, w którym kandydat składa wniosek o wpis (zob. również podobnie ww. wyrok w sprawie Aguirre Borrell i in., pkt 11; wyrok z dnia 1 lutego 1996 r. w sprawie C-164/94 Aranitis, Rec. s. I-135, pkt 31; ww. wyroki: w sprawie Dreessen, pkt 24; w sprawie Morgenbesser, pkt 67).

46 Tak więc sama okoliczność, że odbyte studia prawnicze w zakresie prawa pierwszego państwa członkowskiego można uznać za porównywalne, zarówno z punktu widzenia odbytego szkolenia, jak i czasu oraz włożonego w nie wysiłku, nie może jako taka prowadzić do powstania, w ramach porównawczego badania, o którym mowa w pkt 37 i 39–41 niniejszego wyroku, obowiązku uprzywilejowania - w miejsce wiedzy wymaganej w świetle przepisów krajowych państwa członkowskiego, w którym kandydat wnosi o możliwość odbycia szkolenia zawodowego wymaganego dla

uzyskania dostępu do zawodów prawniczych - wiedzy obejmującej zasadniczo prawo pierwszego państwa członkowskiego a potwierdzonej kwalifikacjami uzyskanymi w tym ostatnim państwie. Tak jak stwierdził bowiem sąd krajowy, argumentacja taka jak przedstawiona tytułem głównym przez K. Peślę, prowadziłaby do wniosku, że kandydat mógłby zostać dopuszczony do aplikacji nie mając jakiejkolwiek znajomości ani prawa niemieckiego, ani języka niemieckiego.

47 Ponadto w zakresie, w jakim K. Peśla podnosi, tytułem ewentualnym, że nabyta przezeń w toku kursów uniwersyteckich w Niemczech znajomość prawa niemieckiego została w niewystarczający sposób uwzględniona przez Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern, wystarczy przypomnieć, że w niniejszej sprawie do Trybunału nie należy ocena, czy władze niemieckie są uprawnione do stwierdzenia, że takie zaświadczenia jak przedstawione im przez K. Peślę, są niewystarczające.

48 W świetle powyższego na dwa pierwsze pytania należy odpowiedzieć, że art. 39 WE trzeba interpretować w ten sposób, iż wiedza, którą należy uwzględnić jako element odniesienia w celu dokonania oceny równoważności szkolenia w następstwie wniosku o bezpośrednie dopuszczenie do aplikacji prawniczej — bez przystąpienia do egzaminów pisemnych w tym zakresie — jest wiedzą potwierdzoną kwalifikacjami wymaganymi w państwie członkowskim, w którym kandydat wnosi o dopuszczenie go do takiej aplikacji.

W przedmiocie pytania trzeciego

49 W swym trzecim pytaniu sąd krajowy dąży zasadniczo do ustalenia, czy dla celów badania równoważności dokonywanego zgodnie z pkt 37 i 39–41 niniejszego wyroku należy obniżyć, choćby nieznacznie, poziom wymaganej znajomości prawa przyjmującego państwa członkowskiego, w celu nadania skuteczności art. 39 WE.

- 50 W tym zakresie skuteczność art. 39 WE nie wymaga, by dostęp do działalności zawodowej w państwie członkowskim był poddany mniejszym wymogom aniżeli normalnie stosowane w tym państwie.
- 51 W orzecznictwie wskazanym w pkt 34–41, 44 i 45 niniejszego wyroku Trybunał uznał potrzebę pogodzenia wymogu kwalifikacji niezbędnych dla wykonywania określonego zawodu z wymogami skutecznego korzystania z podstawowych swobód zagwarantowanych przez art. 39 WE i 43 WE (zob. w tym zakresie w szczególności ww. wyrok w sprawie Heylens i in., pkt 13).
- 52 Tak więc z orzecznictwa tego wynika, że przywołane w pkt 39 niniejszego wyroku badanie równoważności musi zostać dokonane w świetle ogółu szkoleń, akademickich i zawodowych, na które zainteresowany może się powołać, w celu oceny, czy ogół tych szkoleń może zostać uznany za spełniający, choćby częściowo, przesłanki wymagane dla uzyskania dostępu do rozpatrywanej działalności (zob. podobnie w szczególności ww. wyrok w sprawie Morgenbesser, pkt 66, 67). Jeśli to porównawcze badanie wykazuje, że rzeczony ogół szkoleń jedynie częściowo spełnia te przesłanki, przyjmujące państwo członkowskie jest uprawnione, jak wynika z pkt 40 niniejszego wyroku, by żądać od zainteresowanego wykazania, że zdobył brakującą wiedzę i kwalifikacje.
- 53 Okoliczność, że przyjmujące państwo członkowskie musi w ten sposób uwzględnić wiedzę jedynie częściowo odpowiadającą wiedzy potwierdzonej przez wymagane przepisami krajowymi tego państwa członkowskiego kwalifikacje zawodowe, i to w sposób inny niż w drodze egzaminów poprzedzających przyznanie tych kwalifikacji, przyczynia się do ułatwienia swobodnego przepływu osób, o którym mowa w szczególności w art. 39 WE. Z braku bowiem takiego obowiązku brak dyplomu zwykle wymaganego od obywateli przyjmującego państwa członkowskiego mogłby stanowić, jako taki, decydującą przeszkodę w dostępie do zawodów prawniczych w tym państwie członkowskim (zob. w tym zakresie ww. wyrok w sprawie Morgenbesser, pkt 64–67).
- 54 Zatem nie można przychylić się do argumentacji K. Pešli, w świetle której art. 39 WE zostałby pozbawiony znaczenia, gdyby przyjmujące państwo członkowskie mogło

wymagać od kandydata znajomości prawa krajowego na tym samym poziomie co poziom potwierdzony kwalifikacjami zawodowymi wymaganymi w tym państwie dla uzyskania dostępu do rzeczonych zawodów.

55 Ponadto z akt sprawy wynika, że od aplikanta oczekuje się, że od początku aplikacji będzie wspomagał osobę go szkolącą i wykonywał czynności praktyczne pod jej nadzorem. W tym celu można uznać za niezbędne, by przed zastosowaniem swych umiejętności prawniczych w ramach takich działań praktycznych aplikant dysponował tym samym poziomem znajomości niemieckich uregulowań prawnych co potwierdzony pierwszym egzaminem państwowym z przedmiotów obowiązkowych. W każdym razie, w szczególności w świetle progresywnego charakteru procesu szkolenia, wydaje się bardzo trudne zdobycie w przewidzianym czasie wiedzy niezbędnej do złożenia, z rozsądnymi nadziejami na powodzenie, drugiego egzaminu państwowego z prawa.

56 Jednakże, o ile art. 39 WE samoistnie nie zobowiązuje do obniżenia wymaganego w sytuacjach takich jak przed sądem krajowym poziomu znajomości prawa przyjmującego państwa członkowskiego, należy przypomnieć, że przepisu tego nie należy interpretować jako pozbawiającego państwa członkowskie możliwości dokonania uelastycznienia wymaganych kwalifikacji.

57 Wynika z tego, że gdy władze państwa członkowskiego badają wniosek obywatela innego państwa członkowskiego zmierzający do uzyskania dostępu do okresu szkolenia w celu późniejszego wykonywania regulowanego zawodu prawniczego, takiego jak aplikacja, art. 39 WE nie nakłada samoistnie obowiązku, by władze te wymagały od kandydata — w ramach badania równoważności wymaganego przez prawo wspólnotowe — jedynie poziomu wiedzy prawniczej niższego niż potwierdzona przez kwalifikacje wymagane w tym państwie członkowskim dla uzyskania dostępu do takiego okresu praktycznego szkolenia, nie stanowiąc jednakże przeszkody dla elastycznej wykładni tych kwalifikacji.

58 Jednakże w praktyce istotne jest, by możliwość częściowego uznania, taka jak wskazana w szczególności w pkt 52 niniejszego wyroku, nie pozostawała tylko fikcją.

59 W tym zakresie, gdy porównanie między kwalifikacjami zainteresowanych kandydatów i wymaganą wiedzą wykazuje jedynie częściową zbieżność, przyjmujące państwo członkowskie nie musi być uprawnione do wymagania we wszystkich tych sytuacjach przeprowadzenia egzaminów kwalifikacyjnych o tym samym zakresie, niezależnie od mniejszego lub większego zakresu stwierdzonej częściowej wiedzy. Brak właściwego rozdziału dziedzin będących przedmiotem porównawczego badania, o którym mowa w pkt 37 niniejszego wyroku, mógłby prowadzić do praktycznego wyłączenia częściowego uznania nabytych kwalifikacji w ten sposób, że zainteresowani musieliby wykazać następnie, iż zdobyli nie tylko brakującą wiedzę, lecz również wiedzę i kwalifikacje, które podlegają uznaniu, i to na wymaganym poziomie, w ramach rzeczonego badania porównawczego.

60 Jednakże należy wskazać, że w zakresie, w jakim złożenie z wynikiem pozytywnym krajowych egzaminów prawniczych, takich jak pierwszy egzamin państwowy, jest dowodem zdobycia szerokiej i pogłębionej wiedzy w ramach objętych nimi dziedzin prawa, wynikający z poprzedniego punktu obowiązek rozdziału nie może prowadzić do tego, by podstawowa i wrywkowa wiedza w zakresie pewnych aspektów tych dziedzin była wystarczająca, aby zainteresowany mógł zasadnie wnosić o częściowe uznanie jego kwalifikacji.

61 W sporze przed sądem krajowym do sądu odsyłającego należy weryfikacja, czy uregulowanie wprowadzone § 112a DRiG, takie jak stosowane przez właściwe władze krajowe, daje osobom mającym wystarczająco szeroką i pogłębioną wiedzę z zakresu istotnego zespołu dziedzin, które w całości stanowią przedmiot badania porównawczego, o którym mowa w § 112a ust. 1 i 2, możliwość zwolnienia z obowiązku przystąpienia do wszystkich egzaminów wskazany w § 112a ust. 3.

- 62 W zakresie tego punktu należy stwierdzić, że w odpowiedzi na pytanie przedstawione przez Trybunał na rozprawie, rząd niemiecki wskazał, że w przypadku gdyby kandydat zdobył na przykład znajomość niemieckiego prawa cywilnego na poziomie wymaganym przez badanie porównawcze, o którym mowa w § 112a ust. 1 i 2 DRiG, nie mogąc jednakże wykazać znajomości na tym samym poziomie niemieckiego kodeksu postępowania cywilnego, egzaminy kwalifikacyjne wskazane w § 112a ust. 3 mogłyby obejmować wyłącznie niemieckie prawo procedury cywilnej.
- 63 Należy ponadto stwierdzić, że przewidziane w § 112a ust. 1 DRiG badanie wiedzy i umiejętności jest mniej wymagające w praktyce niż pierwszy egzamin państwowy. Z akt sprawy wynika bowiem, że odmiennie niż absolwent prawa, który studiował w Niemczech, kandydat pochodzący z innego państwa członkowskiego nie musi zdawać egzaminów z przedmiotów specjalistycznych ani egzaminów ustnych.
- 64 W tych okolicznościach przy pierwszym badaniu nie wydaje się, że w ramach uregulowania wprowadzonego przez § 112a DRiG możliwość częściowego uznania zdobytej wiedzy, wskazana w pkt 52 niniejszego wyroku, jest tylko fikcyjna, czego weryfikacja należy jednakże do sądu krajowego, jako jedynego właściwego do orzekania w przedmiocie wykładni prawa wewnętrznego.
- 65 W świetle powyższego na trzecie pytanie należy odpowiedzieć, że wykładni art. 39 WE należy dokonywać w ten sposób, iż gdy właściwe władze państwa członkowskiego badają wniosek obywatela innego państwa członkowskiego o dostęp do okresu praktycznego szkolenia w celu późniejszego wykonywania regulowanego zawodu prawniczego, jak w przypadku aplikacji prawniczej w Niemczech, przepis ten jako taki nie przewiduje obowiązku, by władze te wymagały od kandydata — w ramach badania równoważności wymaganego przez prawo wspólnotowe — jedynie poziomu wiedzy prawniczej niższego niż potwierdzona przez kwalifikacje wymagane w tym państwie członkowskim dla uzyskania dostępu do takiego okresu praktycznego szkolenia. Należy jednakże wskazać, że po pierwsze, przepis ten nie stoi też na przeszkodzie takiemu uelastycznieniu wymaganych kwalifikacji, a po drugie, w praktyce istotne jest, by

możliwość częściowego uznania wiedzy potwierdzonej przez kwalifikacje wykazane przez zainteresowanego nie była tylko fikcyjna, czego weryfikacja jest zadaniem sądu krajowego.

W przedmiocie kosztów

⁶⁶ Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed tym sądem, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż poniesione przez strony postępowania przed sądem krajowym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (trzecia izba) orzeka, co następuje:

- 1) Wykładni art. 39 WE należy dokonywać w ten sposób, że wiedza, którą należy uwzględnić jako element odniesienia w celu dokonania oceny równoważności szkolenia w następstwie wniosku o bezpośrednie dopuszczenie do aplikacji prawniczej — bez przystąpienia do egzaminów pisemnych w tym zakresie — jest wiedzą potwierdzoną kwalifikacjami wymaganymi w państwie członkowskim, w którym kandydat wnosi o dopuszczenie go do takiej aplikacji.
- 2) Wykładni art. 39 WE należy dokonywać w ten sposób, że gdy właściwe władze państwa członkowskiego badają wniosek obywatela innego państwa członkowskiego o dostęp do okresu praktycznego szkolenia w celu późniejszego wykonywania regulowanego zawodu prawniczego, jak w przypadku aplikacji prawniczej w Niemczech, przepis ten jako taki nie przewiduje obowiązku, by władze te wymagały od kandydata — w ramach badania równoważności wymaganego przez prawo wspólnotowe — jedynie poziomu wiedzy prawniczej niższego niż potwierdzonej kwalifikacjami wymaganymi w tym państwie

członkowskim dla uzyskania dostępu do takiego okresu praktycznego szkolenia. Należy jednakże wskazać, że po pierwsze, przepis ten nie stoi też na przeszkodzie takiemu uelastycznieniu wymaganych kwalifikacji, a po drugie, w praktyce istotne jest, by możliwość częściowego uznania wiedzy potwierdzonej kwalifikacjami wykazanymi przez zainteresowanego nie była tylko fikcyjna, czego weryfikacja jest zadaniem sądu krajowego.

Podpisy